

A SZOCIALISTA VÁROSPOLITIKA PROBLÉMÁI 1945-TŐL NAPJAINKIG

Az elmúlt harminc esztendő eredményei és megrázkódottatásai kitérőn kitörölhetetlen nyomot hagytak a város arculatán, az emberek gondolkodásában, s szinte kötelezően meghatározták a várospolitikai lehetőségeit és változásait. Egységes korszak-e az elmúlt három évtized? Egységes annyiban, amennyiben a romvárosból modern szocialista metropolis lett, a volt elnyomott osztályok kezükbe vették a hatalmat, s megtanulták gyakorolni azt. Mégis, a várospolitika metodusainak, a fejlődés ütemének kialakítása egymástól megkülönböztethető, egymásnak nem ritkán ellentmondó, de végül is egységet alkotó szakaszokban formálódott ki és fejlődik tovább.

Ilyen értelemben a budapesti várospolitikának - annak ellenére, hogy nagyon sokszor beszélünk a város századfordulós aranykoráról - nincsenek jelentős hagyományai. Van számottevő városrendezési hagyományunk, mégpedig jószerint két évszázadra visszatekintő (és ez a magyarországi városfejlődés körülményei között meghatározónak tekinthető). Talán a - nem túl pontosan, de mindenki számára érthetően - Bárczy korszaknak nevezett periódusból van igen rövid időszakot felölelő várospolitikai hagyományunk. Ezek szerint én a városrendezésnek és a várospolitikának a gondolkörét, ha össze is kötném, bizonyos fokig szét is kellene, hogy válasszam. Mégpedig azért, mert tulajdonképpen várospolitikát 1945 óta kellett kialakítanunk.

A tanulmány tárgya mindenekelőtt a várospolitika gyakorlatának kibontakozása 1945 óta. Erre bonyolult körülmények között került sor; különösen 1950-től, amikor más társadalmi berendezkedés, szocialista rendszer vált uralkodóvá, s ugyanakkor a tanácsrendszerben rejlő mindezen lehetőségek kibontakozását az ismert körülmények gátolták. 1950 után ugyanis a város vezetése - a régi aránytalanságok újjászűletése talaján olyan helyzetbe került, hogy komoly várospolitikai hagyományok nélkül, a város életének minden mozzanatáról gondoskodnia kellett. Ez a folyamat és kísérlet egy optimális szervezet és tervezés kialakítására mind a mai napig tart. S ezen belül kísérletem meg periodizálást alkalmazni.

A periodizálás szintén vitakérdés, amelynek a jellegzetessége, hogy a periodizálás esetenként országos politikai eseményekhez kötődik, alapjában azonban a város belső történéseit veszi alapul. Az első, 1945-től 1950-ig terjedő perióduson belül 1945, mint periódushatár, nem szorul magyarázatra, 1950: speciális fővárosi periódushatár, mert az országos történeti periodizációban a korszakhatár általában 1948 vagy 1949, tehát a fordulat éve vagy az alkotmány bevezetése. Mivel a várostörténetben az országos folyamatok bizonyos fáziseltolódással érvényesülnek, gyakorlatilag a "fordulat évének" a realizálása, azaz a politikai hatalomban végbement változás és annak szervezeti rögzítése 1950.

Kétségtelen, hogy a 45-50-es periódushatár várospolitikai szempontból valós, nemcsak azért, mert Nagy-Budapest megteremtése, az első ötéves terv indulása fejezi be a koalíciós és újjáépítési korszakot, hanem azért is, mert a tanácsrendszer 1950. évi bevezetésével új lehetőségeknek a keretei bontakoztak ki, új periódus vette kezdetét. Megjegyzendő azonban, hogy az új lehetőségek kereteinek a kibontakozása még nem jelenti azonnal ezek realizálását is. Azok is fáziseltolódással érvényesülnek. Mi ennek a fáziseltolódásnak az oka? Egyrészt az, hogy a tanácsrendszernek Magyarországon nem voltak hagyományai, - s amennyiben 1919-ben voltak, az csupán egy rövid időszakot ölelt fel és egy alapjaiban más államigazgatási konstrukciót feltételezett. - Másrészt: annak ellenére, hogy nem volt hagyománya, óriási átépítést kellett viszonylag rövid idő alatt elvégeznie; a társadalmi és tulajdonviszonyok mélyreható változása következtében gyakorlatilag az egész városgazdaságra, a város életének minden vonatkozására nézve kiterjedt a tanács hatásköre és felelőssége. Tehát egy új szervezetnek a régi szervezetet is messze terhelő feladatokat kellett végrehajtania.

A második periódust, az 1950-1960-ast, alapvetően a gazdasági tényezők határozzák meg. A periodizáció egyértelműen "városközpontu", tengelyében egy tudatos várospolitika kialakítására irányuló törekvés áll.

Az 1950-1960-as évtized jelentős kísérleti periódus a magyarországi szocialista, fővárosi és budapesti modell megalkotására. E hármas funkció sajátosságai kell, hogy meghatározzák a tervek tartalmát és léptékét. Az első, de részben a második öt éves terv is - szándékai ellenére - több vonatkozásban főváros-ellenes terv volt. Katonai célkitűzéseiben azért, mert a háborús feszültség közepette a városfejlesztés és az urbanizációval kapcsolatos problémák teljesen háttérbe szorultak, minden gazdasági lépést közvetlenül a katonai célkitűzéseknek rendeltek alá. Iparfejlesztés vonalán pedig azért, mert - ugyancsak a szándékok ellenére - a vidéki ipari központok létesítése is az akkori adott helyzetben gyakorlatilag a főváros indokolt támogatása és koncentrikus helyzetének felmérése, továbbfejlesztése ellen irányult. Az iparközpontu tervezés és gazdálkodás azonban - mint ismert - végsősoron mégis a főváros koncentrikus helyzetét erősítette meg. Ezt a tendenciát fokozták az 1957 utáni, az erőforrások ésszerű kiaknázását célzó gazdasági intézkedések is.

Ez a folyamat közigazgatásilag, igazgatásilag és politikai szempontból tudatos cselekvések egész láncolatát vonta maga után. Gátlóan hatott, hogy a főváros jogállása nem tükrözte ezt, az öt éves tervek folyamán valóságosan végbement folyamatot. Állításunkat példázza, hogy már maga a tanácstörvény és a tanácsoknak a működése Budapestet tulajdonképpen 20. - vagy akár első - megyének, de megyének tekintette és ez a szemlélet megnyilvánult a tanács működésében is, Budapestnek a jogállása ugyanis egy megye jogállásával volt azonos; csak mennyiségi különbség mutatkozott a feladatoknak a volumenében, de nem minőségi. Ez is arra vall, hogy a fővárosi funkció teljesítése, a fővárosi funkció értelmezése, a fővárosnak a kormányhoz való viszonya ebben az időszakban még csak vita-kérdés sem volt.

Az 1950-1960-as évek várospolitikájának megítélésében döntő szerepet kapott a termeléscentrikus modell, a termelés-centrikus tervezés és következményeinek felismerése. S az 50-es évek elejének felfogása több vonatkozásban a termelés-centrikusságot ha nem is *ex pressis verbis*, de azonosította a szocializmussal, a termelést azonosította a jólét emelésével. (Ilyeténképpen pl. ha a reálibérek emelését, vagy a reálibérekroló való elgondolásokat azonosítjuk az életmóddal, akkor nyilvánvalóan a város, mint külön közösség, problémája, valamint a városon belül az életmódnak a formálása és tervezése, mint várospolitikai funkció háttérbe szorult.) Annak a felismerése, hogy az általános fejlődés keretében az igazgatás problémáján belül, s a termelési struktúra tervezésén belül egy szocialista rendszerben a várost külön, önálló egységként kell tekinteni, 1960-tól, pontosabban 1959 végétől bontakozott ki. E felmérés feltételeit - társadalom- és gazdaságpolitikai téren - a Magyar Szocialista Munkáspártnak 1957 után kibontakozott irányvonala teremtette meg.

A főváros megítélésében a sajátosságok vizsgálatára, megfogalmazására és az érvényesítés feltételeinek biztosítására lényegében az 1960-as évek végén, az MSZMP Politikai Bizottsága kezdeményezésére került sor. Ez a megújulás egybeesett a fokozott korszerűsítés igényének előtérbe kerülésével, - ami az utóbbi évtized várospolitikájában jellemző.

Melyek az MSZMP politikai vonalának várostörténeti, várospolitikai tanulmányokat meghatározó elemei? Mindenekelőtt: a sajátosságoknak a kihangsúlyozása és megértése nemcsak nemzeti, és nemzetközi vonatkozásban, de országon belül is. Ilyen szempontból a várospolitika lehetőségeire hívta fel a figyelmet az MSZMP nagyon is világos és egyértelmű, fő kérdéseket centralizáltan kezelő és emellett a decentralizálást határozottan és komolyan támogató politikája. Ez, ha nem is teljesen egyértelműen, de végső fokon lépésről-lépésre Budapestnek a tervezését, budapesti várospolitika kialakítását és e várospolitika kormányzintú elfogadását eredményezte. A gazdasági rendszer irányításának új mechanizmusa pedig a főváros önállósulásának a tendenciáit gazdasági vonatkozásban is megerősítette. Anélkül, hogy részletes fejtegetésekbe bocsátkoznék, jelzem, hogy a gazdasági irányító rendszer új mechanizmusának a bevezetése hat a tanácstörvény realizálására, továbbfejlesztésére, számos kiegészítő rendeletet tesz szükségessé. És a kölcsönhatás is érvényesül: a tanácsok működésének továbbfejlesztése befolyásolhatja a várospolitika lehetőségeit.

I. A politikai élet és a városigazgatás újjászervezése (1945-1950)

Ismeretes, hogy a felszabadító hadműveletek következtében kettévált országban Budapest nem tölthette be fővárosi funkcióit. A város hónapokon át hadszintér volt, a Duna - száz év múltán újra - kettészakította a várost. A hagyományos közigazgatás funkciói és szervezetei felmorzsolódtak, a vezető tisztségviselők nagy része még az országot is elhagyta. A felszabadulást követően egyedül a Szovjet Hadsereg jelentett szervezett erőt, és kezdeményezéseivel a szó pontos értelmében megindította az életet. Jelenléte és politikai támogatása meggyorsította az addig szétszórta, illegálisan működő haladó erők szervezkedését, az anyagi-szellemi újjáépítést szolgáló tömegmozgalmak kibontakozását.

Mindenekelőtt a város politikai és igazgatási szervezetét kellett talpra állítani. Vitatható: nem lett volna-e előrelátóbb megoldás e szervezetek forradalmi-radikális átalakítása, személyi állományuk gyökeres felülvizsgálása, - amelyre az adott helyzet és a közhangulat felhatalmazást is nyújtott volna? 1945 tavaszán azonban egyetlen közvetlen cél lebegett az országot és a várost vezető baloldali pártok előtt: a hivataloknak és szakintézményeknek mielőbbi működtetése. És valóban: e szervek újjászületése, az újjászületés módja - hogy ti. a forradalmi erők vezetése és állandó ellenőrzése mellett ment végbe - egészségesen hatott a városi élet megindulására. A fővárosi kezdeményezések az új, forradalmi körülmények között új módon, de egyértelműen aláhúzták Budapest fővárosi, központi jelenlétét.

1945. január 21-én a demokratikus pártok és szakszervezetek egyhanguan állást foglaltak: "Meg kell teremteni a Budapesti Nemzeti Bizottságot, amely kezébe veszi Budapest közigazgatásának irányítását." Intézkedéseinek pusztá felsorolása is elegendő: ki-nevezte a főváros polgármesterét, a rendőrség főkapitányát, az akkor újjáépítési teendőkkel megbízott Fővárosi Közmunkatanács elnökét, szabályozta az újjáalakítandó Törvényhatósági Bizottság taglétszámát és létrehozta azt, a járványveszély elhárítására és a közegészségügyi állapotok javítására teljhatalommal felruházott Egészségügyi Tanácsot hívott életre stb. Megindult a közigazgatás demokratizálása is. Napok alatt szerveződött meg a városi rendőrség, jobbára népi milícia formájában. Tevékenységének tengelyében két, a rendszer léte és a polgárok biztonsága szempontjából egyaránt fontos feladat állt: a fasisztaellenes rendszabályok foganatosítása és az elemi közbiztonság megteremtése. Rehabilitálták a Tanácsközárság megdöntése óta politikai okokból elbocsátott tisztviselőket. Ismeretlenesen biztosították a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai és a szakszervezetek által delegáltak munkába állítását.

A Budapesti Nemzeti Bizottság több vonatkozásban a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány jogkörét is gyakorolta: a Nemzeti Bank, a Posta, a különböző közművek és sok más állami intézmény élére reorganizációs bizottságot, esetenként a rangidős tisztviselő személyében felelős vezetőt állított. Művészeti Tanácsot, majd Közoktatási Tanácsot létesített, országos szintű rendelkezések elveinek szakszerű és gyors kidolgozására. A főváros központi szerepe megnyilvánult az Ideiglenes Nemzeti Kormány balszárnyával létrejött együttműködésben is; ez utóbbi, a budapesti népmozgalmak és döntések erejére támaszkodva, több kérdésben továbblépésre készíthette a kormányt. (Példaként említenéd, hogy a Budapesti Nemzeti Bizottság elsőként ismerte el az üzemi bizottságokat. Budapestben az első között jött létre népbíróság, amelynek tapasztalatait értékesítette a népbírósági kormányrendelet.)

A kormány április 10-i Budapestre költözésével és az új népi demokratikus politikai mechanizmus kiépülésével a nemzeti bizottságok fokozatosan elvesztették jelentőségüket. Nem kétséges azonban, hogy Budapest sokat köszönhet ennek a szervezetnek a fővárossá válás nehéz kezdetének áthidalásában.

Központja volt a főváros az országos politikai fordulatokat eldöntő küzdelmeknek. A baloldal tudatosan értékesítette az innen kisugárzó radikális progresszív erőt. Utalás-szerűen hadd említsem meg a kiosztott föld megvédéséért, a nagyüzemek államosításáért, a jobboldal kísérleteinek visszautasításáért indított akciókat, a köztársaság kimondását üdvözlő tömeggyűlést, a Baloldali Blokkot megalakító tömegmozgalmat, az 1947-es választásokat követő kormányválság-kísérletet elsőpró nagygyűlést.)

1945. május 16-án összeült a főváros új törvényhatósági bizottsága. Már ez időre működött - nagybudapesti hatáskörrel - a közellátásügyi kormánybizottság, üzembe helyezték a közművezetékek helyreállítható szakaszait és megindult a közlekedés. Mindez természetesen távol állt a klasszikus értelemben vett várospolitikától. Még összehasonlítási ala-

pot sem jelentett más, a háborútól kevesebbet szenvedett európai fővárosokéhoz képest. Várospolitika helyett ez időben legfeljebb várospolitikai igényekről szólhatunk, amely igényeket a város szükségleteinek felmérésével a demokratikus pártok, saját osztálybázisuk különbözősége szerint, egymástól eltérően jelölték ki.

Elsőként a kommunistákról szólunk. Joggal tehetjük, mert az egyetlen párt volt, amelyik világos irányvonallal és így akcióprogrammal is rendelkezett. Az 1945. január 19-i központi vezetőségi ülés ezzel kezdte tanácskozásait: "Meg kell próbálni Budapest népének ellátását. Azon áll, vagy bukik minden, mit tudunk végezni." A pártszervezetek egész jövőbeni munkáját és a párttagság mércéjét is eszerint ítélte meg: "A párttagok munkája nem kizárólag politikai lehet, mert most Budapest építéséről van szó... a pártnevelés a gyakorlati munkával párhuzamos." Nem volt népszerű ilyen "várospolitikai funkciót" vállalni, mégis a májusi konferenciáig Budapesten már 26 000 tagja volt a Magyar Kommunista Pártnak.

A koalíciós periódusnak jellegzetessége, hogy ebben a nihilben, ami 1945 után keletkezett, a nagyon sokat vitatott és nagyon sokat szidott koalíciós küzdelmek tulajdonképpen megteremtették bizonyos fokig a várospolitika kibontakozásának a feltételeit. A város volt a közösség, amelynek keretében a politikai harcok zajlottak. Az összehasonlítás, az, hogy ki tesz többet, ki tesz jobbat a városért, kialakított egy községgpolitikai gondolkodást, programokat és egyfajta községgpolitikai gyakorlatot is.

Különösen a Magyar Kommunista Pártnak a községgpolitikában vitt szerepe érdekes mind politikatörténeti, mind párttörténeti szempontból. Egyrészt azért, mert a kommunista pártnak - eltekintve 1918-19-től, tehát a város nagy korszakától - várospolitikai, községgpolitikai érdeklődése nem, vagy alig volt. 1945-ben, a város történetének mélypontján "tanult meg" várospolitikát tervezni, szervezni. A Tanácsköztársaság végén, 1919-ben, Janszky Béla tollából volt a Munkástanácsnak egy komplex városfejlesztési terve. A terv adatain kívül a forrás jelentősége abban is állt, hogy dokumentálta: a Kommunista Párt már alakulásakor magához vonzotta mindazokat a szakembereket, - a Városházáról, a várossal foglalkozó mérnököknek, tervezőknek a köréből egyaránt - akik városi méretekben gondolkodtak. A fehérterror légkörében ez a hagyomány lekerült napirendről.

A Kommunista Párt egész Horthy-korszak-beli tevékenységét alapjában - két tényező határozta meg.

Az egyik, hogy teljesen ki volt rekesztve mindenféle olyan fórumról, ahol várospolitikai kérdéseket akár tanulmányozni, akár vitatni lehetett volna. A Kommunista Párt illegálisba szorítása, mégpedig nagyon rövid - néhány hónapos legális tevékenység után - szószerint is lehetetlenné tette a párt számára, hogy a közigazgatásnak, a városigazgatásnak bármiféle szektorában részt vegyen. A párt érdekvédelmi tevékenysége az elemi szabadságjogok védelmére és napi bérharcokra szorítkozott.

A másik ilyen oka ennek az volt, hogy általában a Kommunista Pártok stratégiájában, ahol a hatalomért való harc állt előtérben, a községgpolitika, mint rész kérdéseket megoldó probléma nem állt előtérben. Még egy olyan óriási párt is, mint a Német Kommunista Párt, amelyiknek rendkívül nagy tömegbázisa volt, - ideértve a törvényhatóságot - a hatalomért való harc ígésében szintén viszonylag kevés foglalkozott várospolitikai, községgpolitikai kérdésekkel.

A Kommunista Párt a felszabadulás után hónapról hónapra, pontosabban nehézségről nehézségre haladva alakította ki a várospolitika gyakorlatát. A sajátos viszonyokra jellemző, hogy ilyen irányú tevékenységének fő eszközei mozgalmi jellegűek voltak. Mindenekelőtt a ma már legendássá vált "aprómunka", amely az emberi segítségnyújtás és szolidaritás legkülönbözőbb megnyilvánulásainak vált összefoglaló elnevezésévé (óvodák, játszótérek helyreállításától az ingyenes fogorvosi ellátásig, a lakóházak javításától a jogi tanácsadáson keresztül a hazatérő hadifoglyok támogatásáig stb.). Ha sorra vesszük az MKP III., a hatalom kérdéseit napirendre tűző kongresszusának előkészületeit, a budapesti jelentések és tervek: sorozatos községgpolitikai tettek és tennivalók felsorolásai! S ha ezekben átfogó elméleti összegzés nincs is, bennük összvárosi méretekben való gondolkodás, s világos osztály- és szövetségpolitika alkalmazása tükröződik.

A Független Kisgazda Párt, amely az 1945 októberi választások következtében egyúttal a legnagyobb fővárosi párt lett, jellegét tekintve paraszti, kispolgári pártnak indult, de a koalíció egyetlen jelentős polgári pártjaként magához vonzotta az összes jobboldali és konzervatív elemeket. Fokozottan állt ez Budapesten, ahol a párt paraszti bázisa hiányzott, viszont beözönlöttek szélsőségesen reakciós elemek és csoportok, köztük a Horthy-rendszer

budapesti kormánypártjának nagy többsége, valamint az igazolások, majd a B-listázások idején pártvédelemre szoruló régi hivatalnokok. Mi sem természetesebb, mint a Kisgazda Párt budapesti szervezetének polgári irányvétele.

A városigazgatásban dolgozó tagok többsége pedig nem is egyszerűen polgári, hanem zömében kifejezetten ellenforradalmi-konzervatív várospolitikai gyakorlatot folytatott. Megerősítette irányvételüket a pártnak az a határozott vonala, amely bármilyen jobboldali fordulat lehetséges bázisát a régi közigazgatásban látta, ezért mindent megtett az apparátus konzerválására. Változás csak 1947-ben történt. Az első hullámban a koalíción kívül, nyílt népi demokráciaellenes programmal új pártok alakultak, magukhoz vonzva a volt kisgazda jobboldalt. A második hullámban viszont, amidőn a Kisgazda Párton belüli harcokból a baloldal került ki győztesen, már a párt haladó gondolkodású, értelmiségi szakembergárdája került közhivatali funkciókba.

A Nemzeti Paraszti Párt a szegényparasztok és a paraszti származású értelmiség érdekeinek szószólója volt. Ilyen értelemben politikai tevékenységét bizonyos kettősség jellemezte. Érvényesült köreiből a népies nacionalista vonzás, de programjai megfogalmazására főként a baloldali népies-marxista szárny volt hatással. A párt elvileg a közigazgatás radikális átalakítása mellett szállt síkra, mivel azonban értelmiségi tagjai nem az igazgatásban működőkből kerültek ki - a gyakorlatban nem sok közvetlen eredményre jutott. A várospolitikai fórumokon delegáltjai nagyrészt a baloldalt támogatták. A párt budapesti szervezetéhez csapódó - és a párt egészénél lényegesen jobboldalibb - elemek azonban pozícióik védelmében nem egyszer a kommunistaellenes, konzervatív kisgazda javaslatokhoz kapcsolódtak.

A Szociáldemokrata Párt volt a koalíció pártjai közül az egyetlen, amely 1945 előtt is helyet foglalt a törvényhatósági bizottságban. Tradicionálisan fogva is eleven közéleti érdeklődés jellemezte. Járatos volt a Városháza "berkeiben", mind az ügyintézés terén, mind párttagjainak a városigazgatásban való aktív részvétele következtében. A "fontolva haladók", közöttük értékes szakemberek, a Szociáldemokrata Párt városi frakciójához kapcsolódtak. A Szociáldemokrata Párt várospolitikai tevékenységét azonban súlyosan negatív hagyományok is terhelték. A várospolitikával foglalkozó és az igazgatásban dolgozó párttagok jelentős része a párt jobboldalához és centrumához tartozott. A szociáldemokrata baloldal főként a párt szervezeti, mozgalmi tevékenységre koncentrálna erőit, ezért a napi várospolitikai tevékenységre nem tudott eléggé hatni.

A koalíciós csatározásokban nagy hangsúllyal szerepelt a városvezetés és városfejlesztés ügye. Ahhoz azonban kétség nem fér, hogy ezek végső soron függvényei a rendkívül éles osztályharcnak, s alá vannak rendelve sajátos pártpolitikai érdekeknek. És fordítva: a budapesti erőviszonyok országos hatása aligha volt tulbecsülhető. Ezért, amikor az országgyűlési választások erőpróbájaként a törvényhatósági választásokra sor került, helytállónak bizonyult a Magyar Kommunista Párt értékelése: "A mostani törvényhatósági választások nemcsak közéleti, városi kérdések körül fognak folyni, hanem országos kérdések körül."

A törvényhatósági választásoknak több jellegzetességük volt. A két munkáspárt Dolgozók Egységfrontja néven közös listán indult. Egyidejűleg tartották a fővárosban és Pest-környéken az önkormányzatok választásait. A választásokra negyedszázados fasiszta uralom után, fél évvel a háború befejezését követően, általános háborús fáradtság és nyomor közepette került sor; mégpedig oly módon, hogy a választási törvény lényegében minden felnőtt lakost szavazati joghoz juttatott. (Míg az 1935. évi utolsó törvényhatósági választásokon a lakosság 28 %-a, addig 1945-ben 73 %-a volt választásra jogosult; s míg annak idején a jogosultak 80 %-a, most 90 %-a élt jogaival.)

Budapesten a Dolgozók Egységfrontja 42,8 %-ot kapott, a Független Kisgazda Párt mint ellenpólus, 50,54 %-ot. Pest-környéken az egységlista 55,56, a Kisgazda Párt pedig 42,18 %-kal részesedett. Lényegében minden második szavazó a baloldal politikáját helyezte, számuk megközelítően annyi volt, amennyi 1935-ben a választók összlétszáma; s mindez olyan városban, amelyben maximális becsléssel is 46-47 %-ra volt tehető a proletariátus aránya!

Reális erőviszonyokat tükröztek, viszonylag pontosan, az 1947. évi országgyűlési választások budapesti eredményei, amikor is, éles polarizáció közepette, külön-külön a Kommunista Párt 27,5, az SZDP 17, a népi demokratikus ut programját valló Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjai pedig együttesen 60,5 %-ot kaptak. Ilyen többségi alapon került sor a "fordulat évében" számos szocialista rendszabály fogantatására.

A Dolgozók Egységfrontja 1945-ben kiáltványban foglalta össze a várospolitikai teendőket. "A Dolgozók Egységfrontja küzd: a fasiszták által lerombolt Nagy-Budapest gyors-ütemű felépítéséért" - így szólt az első pont. Ennek keretében követelte, hogy a házak újjáépítésének, tatarozásának költségeit ne csak a dolgozók viseljék; programba vette modern kislakások építését; építési költséont sürgetett a tömegesen házhelyhez juttatott kisembereknek. Nagy-Budapest közellátásának érdekében kiméretlen harcot hirdetett az élelmiszer-üzsora ellen és helyeselte a kommunista vezetés alatt álló Élelmiszerügyi Kormánybizottság gyakorlatát: részesüljenek előnyben a közellátás terén a dolgozó néprétegek. Követelte a városi élelmiszerüzemek és közüzemek fejlesztését, a közszolgáltatási üzemek közszégesítését, továbbá, hogy "a tarifapolitikában ne a nyereszkeskedés, hanem a közönség kiszolgálása legyen mérvadó". Sikraszállt az anya- és csecsemővédelem nagyarányú kiépítéséért, a demokratikus iskolareformért. E célkitűzések közül több pont azonnali realizálásra várt; jelentős része csak később, a szocialista tanácsrendszer alatt valósulhatott meg.

Az autonómiát illetően, az Egységfront sikraszállt a Horthy-rendszer idején mind erőszakosabban korlátozott jogok visszaállításáért, a demokratikus központi kormányzat intézkedési és ellenőrzési jogának csorbitása nélkül; az önkormányzatok adókövetési jogáért a községi beruházások, elsősorban a lakásépítés, a szociális, egészségügyi és kulturális kiadások fedezésére, "azzal a feltétellel, hogy a tehetősek viseljék a nagyobb terheket".

Sajnálatos, hogy az autonómia követelése 1946-ban a közigazgatás demokratizálása ellen indított akció részeként, majd az egyetlen lehetséges központi készletgazdálkodási rend bomlasztására, később pedig egy kisgazda-szociáldemokrata tengely jelszavaként jelent meg. A kommunisták, nem utolsósorban ezekre a tapasztalataikra hivatkozva, a városi önkormányzat elvét a burzsoá igazgatás elvével azonosították és elvetették. Majd negyedszázadnyi idő telt el, amíg sok kísérlet révén eljutottunk a szocialista értelemben vett városi önállóság kimunkálásának kezdetéhez.

A szocialista fordulat érlelődését előkészítette a helyreállítási periódus, gazdasági vonatkozásban is. A városnak csupán "lebontott" hároméves terve volt. Az újjáépítés céljai között városfejlesztés vagy rekonstrukció egyébként sem szerepelt, hiszen az, legjobb esetben is, csupán a háború előtti, nagymértékben leromlott állapotokat "állíthatta helyre". Mégis ez a periódus kiindulást jelentett egy szocialista társadalmi és gazdasági átalakulás számára azzal, hogy a népgazdaság legfőbb területein uralkodóvá tette a szocialista tulajdonviszonyokat, emelte az életszínvonalat, bevezette a tervgazdálkodást és bizonyos tartalmakat képzett a termelés és beruházás számára.

Nagy-Budapest megalkotása a századforduló óta a progresszió, majd a szocialista mozgalom követelése volt. A probléma megérett a megoldásra, nem annyira gazdasági és iparfejlesztési, mint inkább közigazgatási és települési szempontból. A századforduló óta a peremközségek és a régi Budapest közigazgatási egyesítése előbb anyagi, később határozottan ellenforradalmi politikai okokból nem valósult meg. 1945-től több, elsősorban politikai természetű intézkedés látott napvilágot. Ilyen volt a többi között az egységes élelmiszer jegyrendszer, a közműtarifák egységesítése, az egyidejűleg tartott törvényhatósági választások. Legfontosabbként említendő az a programnak is beillő körülmény, hogy az MKP kezdetől nagy-budapesti méretben szervezkedett. Feltehetően a Nagybudapesti Pártbizottság kezdeményező szerepe tükröződött a polgármester által 1948. III. sz. alatt előterjesztett "városfejlesztési program"-ban, amely leszögezi: "Budapest székesfővárosát és a vele közvetlenül szomszédos, nagyrészt egybe is épült, alább felsorolt településeket, városfejlesztési és városrendezési szempontból Nagy-Budapest néven egységes és összefüggő nagyvárosi településnek kell tekinteni és ekként is kell kialakítani."

Az 1949. évi Alkotmány tükrözte és törvényerőre emelte a szocialista forradalom vívmányait, meggyorsította a város életében már folyamatban lévő átalakulást. Az 1949. évi XXVI. tc. hét megyei várost és tizenhat nagyközséget csatolt a fővároshoz, amelynek területe 1950. január 1-től 206 km²-ről 525 km²-re, lakosainak száma 1 057 912-ről 1 640 000-re emelkedett. Az egyesítéssel szinte egyidőben került sor az egész közigazgatás átszervezésére, személyi állományának felfrissítésére. Az 1950. I. sz. törvénnyel életbe lépett a tanácsrendszer. Funkcionálása a fővárosban 1950. június 15-én a megyei tanácsokkal egyenlőjű tanács megalakításával kezdődött, s az első tanácsválasztásokat az év október 22-én tartották meg.

1945-1950 tehát várospolitikában átmeneti korszak volt: harc a koalíciós keretek között a munkáshatalomért, gazdasági téren a háborús károk helyreállításáért, s ezzel párhuzamosan a tulajdonviszonyok forradalmi átalakításáért. Az öt év alatt létrejöttek egy szo-

cialista típusu közigazgatás kiépítésének feltételei, és kibontakoztak az új társadalmi-politikai viszonyoknak megfelelő várospolitikai program körvonalai.

II. A szocialista berendezkedés kezdetei (1950-1960)

A Fővárosi Tanács nem kis tehertétellel kezdte meg működését, ugyanis a Nemzeti Bizottságok elhalála után nem volt olyan hagyomány, amelynek tapasztalatai megkönnyítették volna a tanácsok munkáját. Ellentmondás keletkezett például a demokratikus, a kerületi eljárásoknál nagyobb hatáskörrel rendelkező tanácsok létrehozása és a régi metódusokkal működő volt közigazgatási rendszer "átörökítése" között. A magángazdálkodás megszűnése, az iskolarendszer egységesítése, az általános egészségügyi ellátás kifejlesztése és még több, a város egészét érintő szociális rendszabály radikálisan kibővítette a városvezetés funkcióit. Jelentősen gyarapodott a lakosság ellátását biztosító állami és községi vállalatok száma is. Igaz, hogy az elkövetkező évtizedeket tekintve mindez új távlatokat nyithatott a várospolitika előtt, a mindennapi gyakorlatban azonban a város életének minden jelenségére kiterjedő intézkedések felelőssége nehezítette az ujonnan alakult tanácsok munkáját.

Az ország és a főváros gazdasági helyzete, a nemkevesbé széleskörű kulturális-oktatási, egészségügyi-szociális ellátás igényei központi erőforrásokat és irányítást kívántak meg. A bevételi források számbavételét, a meglévő anyagi erők, valamint a nemzeti jövedelem elosztását és a tervezését központosítani kellett, - s e tendencia elméleti alapját az az annakidején közkeletű elképzelés adta, amely szerint az egységes politikai rendszernek csak centralisztikus szervezet felelhet meg. Ezzel a forradalmi átalakulás periódusában indokolt centralizációval egyidejűleg azonban ellentmondások is keletkeztek. Ugyanakkor, amikor a tanácsok tömegkapcsolata kialakult, a multhoz hasonlóan a kormánynak, illetve a Belügyminisztériumnak rendelték alá őket. Mivel a szakigazgatási szervek kettős, azaz helyi tanácsai-végrehajtóbizottsági, valamint ágazati-igazgatási minisztériumi felügyelet alá kerültek és a tanácsok területén működő intézmények zöme a minisztériumok irányítása alatt működött, a helyi tanácsok pénzügyi és gazdasági önállósága, s vele irányító képessége is csökkent.

A kormánynak és a fővárosnak a viszonyát is a tulnyomóan adminisztratív eszközökkel biztosított centralizmus jellemezte. A tanácstörvény már elvileg is a tanácsok kettős függési rendszerét jelölte ki, a gyakorlatban azonban főként az első dominált, 1950-ben például a "huszadik megye" (amelyben az ország lakosságának egyötöde lakott, iparának fele foglalt helyet és ahonnan a nemzeti jövedelem jelentős hányada származott) végrehajtóbizottsági ülésein zömében részkerdeket tárgyalt, - ha esetenként jelentős részkerdeket is. Voltak elvi jelentőségű előterjesztések: a községi vállalatok alakításáról, vagy a kultúrforradalom kibontakoztatását számszerűen és adatszűrűen bizonyító oktatási anyagokról. A napirenden sorozatosan belső szervezeti átalakítások, létszámkérdések, személyi ügyek szerepeltek, beszámolók a közéletmezésről, az építkezések helyzetéről, bejelentés a jegyrendszer kiterjesztéséről. A szervezés stádiumában amugyis sokirányú gondokkal küzdő tanácsai vezetés még arra is vállalkozott, hogy döntsön a Marx-téri un. rendőrtorony felállításáról és ugyanazon az ülésen, amikor a tej-jegy bevezetését határozták el, bevezették a "virágos Budapest" mozgalmat. Az eszközök és önállóság hiányait paradox módon a tervbeszámolók és a még gyakrabban előforduló póthitelkérdések tükrözték. Amikor az év szeptember 19-én és 26-án igen szerény 10 éves rendezési tervének megállapításáról esett szó, eszmecsere alig volt s az előterjesztést a magasabb fórum, az Államgazdasági Bizottság pénz hiányára hivatkozva vita nélkül levette a napirendről.

Országos változást hozott a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozata, amely önkritikusan mérlegelte többek között az iparosítás megvalósításának súlyos hibáit, a szövetszervezetek szervezésének az ország élelmiszerellátását veszélyeztető módját, a lakosság életszínvonalával és életmódjával kapcsolatos intézkedések elhanyagolását. Fontos rendszabályok léptek életbe a törvényes rend megerősítésére. A Párt 1954. évi III. Kongresszusa felvetette a tanácsok államhatalmi tevékenységének, tömegszervezeti vonalának kihangsúlyozása mellett, azok államhatalmi tevékenységének következetes kibontakoztatására a BM alóli függés feloldását, a minisztériumok közvetlen utasítási jogának korlátozását, a végrehajtóbizottságok hatáskörének bővítésével és a helyiipari tervezés elemeinek erősítésével együtt.

Az 1954. évi un. második tanács törvény megszüntette a belügyminisztériumi felügyeletet, növelte a tanácsok hatáskörét, pontosította a szakigazgatási intézmények feladatkörét és döntési jogát. 1954-től mintegy 1960-ig - a kettős irányítás rendszerének fenntartása mellett is - számos előkészület történt arra, hogy a fővárosi intézmények irányításában és ellenőrzésében a tanács nagyobb jogkört kapjon.

Témánk szempontjából nem tekinthetjük a pártkongresszus állásfoglalását és a tanács törvény előírásait korszakhatárnak, hiszen ez időtől nagyjából 1958-ig kísérleti stádiumban volt mind a tanácsok működésének korrekciója, mind a területi felügyeleti elv konkretizálása, amelyek nélkül pedig viszonylag önálló várospolitikai nem képzelhető el.

Éppen ez adja a jelentőségét a Budapesti Pártbizottság 1955. évi kezdeményezésének, amelyben egy általános rendezési terv szükségességét indokolta. A Budapesti Pártbizottság a Fővárosi Tanács Végrehajtóbizottságával tartott február 11-i ülésén taglalta a város településeinek további fejlesztésére vonatkozó szempontokat, kijelölte a fő közlekedési hálózatot és kísérletet tett a város új építészeti arculatának megkomponálására is. A Budapesti Pártbizottság e téma napirendretűzésével sok értékes szakembert és kollektívát mozgósított, kezdeményezést patronált. Mindenekelőtt felelevenítette és alkalmazta Nagy-Budapestnek 1948-ban megfogalmazott tervét. Tette ezt annak tudatában, hogy csak a legszerényebb megoldásokra nyílik lehetőség, mivel az adott korszakban továbbra is a régi területi és települési aránytalanságok hatnak, amelyek kiegyenlítése évtizedes feladat lesz.

Husz éves távlatból visszatekintve megállapítható, hogy az 1948-as első városfejlesztési előterjesztéssel, pontosabban annak 1955. évi továbbfejlesztésével vette kezdetét a mai Budapest arculatának kialakulása. 1955-ben a tárgyalásokon visszatértek arra a gondolatra, hogy a Belvárost közvetlenül körülvevő települések városiasan formálódnak, s ehhez csatlakozzék egy korszerű, agrárjellegű és üdülőtelepeket is magába foglaló övezet, amely célirányos ipartelepítéssel együtt biztosítja e területek helyi önállóságát, hogy lakosságuk élet- és munkalehetőségeit ne Budapest belterületén, hanem a környéken találják meg. Mind a közlekedés, mind a közművesítés vonalait oly módon határozták meg, hogy azok Nagy-Budapest települési egységként történő kibontakoztatását szolgálják. Egyöntetű álláspont alakult ki a tekintetben, hogy folytatódjék a századfordulón kialakított sugaras irányú úthálózat-fejlesztés, s összefüggő alközpontok rendszere épüljön ki.

Időben készült figyelmeztetés volt ez a terv, amely gátat kívánt szabni az új ipari létesítmények, építkezések önkényes telepítésének, a hagyományos városképet és műemlékeket feláldozó irányzatoknak. Érdeme, hogy számolt Nagy-Budapest adottságaival, és az elhanyagolt urbanizáció problémáira irányította a figyelmet.

Mielőtt az elképzelések és az új szervezet együttműködésére pontos tervek születhetnek volna, a fejlődési folyamatot visszavetette az 1956. évi ellenforradalom, amelynek során a rombolásokkal és termelékieséssel együtt 1 642 milliós kár keletkezett. Az ellenforradalmi kísérlet közepette a tanácsok megmaradtak, s a fegyveres forradalmi ellentámadás, majd a konszolidáció idején önállóságukról tettek tanubizonyosságot, a lakosság körében tekintélyre tettek szert.

Mivel elsődleges szempont a politikai konszolidáció volt, - amelyben a szövetségi politika és az állampolgárok napi életfeltételeinek rendezése állt előtérben - hosszútávú várospolitikai tervek kimunkálására közvetlenül nem került sor. De az MSZMP politikai irányvonala, a szocialista demokrácia kibontakoztatására vonatkozó koncepciója, a helyi sajátosságok messzemenő vizsgálata és a lakosság szükségleteit kielégítő népgazdasági ágak preferálása megteremtette egy Nagy-Budapestet átfogó korszerű várospolitikai elvi alapjait. Szervezeti feltételeit pedig a tanácsi hatáskör szélesítése s a tanácsok gazdálkodási körének határozott kibővítése nyújtotta.

Az Elnöki Tanács 1958. február 18-án megjelent törvényerejű rendelete szerint jelentősen bővült a tanácsok igazgatási-gazdálkodási és szervezési jogköre, amely a tanácsok községfejlesztési munkájának szabályozásáról, a községek és a városok fokozottabb állami támogatásáról intézkedett. A megsokszorozódott hatáskör és a vele járó felelősség, valamint a tanácsválasztások időpontja (két évvel az ellenforradalom után) adott kiemelkedő jelentőséget az 1958. novemberi választásnak, amelyen a lakosság 98 %-a vett részt, s a szavazók a fővárosi és a kerületi tanácsokba 300-nál több tagot delegáltak.

Radikálisan megváltozott a főváros társadalmi szerkezete: eltűntek a volt uralkodó osztályok, a régi tisztviselők, elsüllyedtek a széles kispolgári rétegek; az uralkodó osztályra a szervezett proletariátus elfoglalta helyét a politikai életben, az államigazgatási pozíciókban.

Mai társadalmunk - a szocialista fejlődés eredményeként - nyitottá vált. A mai munkásoknak alig több, mint 40 %-a származik munkás családból, a szellemi foglalkozásúaknak csupán 30-35 %-a származik szellemi foglalkozású családból. Budapest lakossága 1949 és 1960 között rohamosan, 215 000 fővel nőtt, 1949 és 1954 között a népesség száma évente átlagosan 40 000-rel növekedett, kétszer olyan mértékben és ütemben, mint 1955 és 1960 között. A gyarapodás rendkívüli mértékére jellemző, hogy a főváros történetében az ipar fejlődése szempontjából kiemelkedő évtizedekben, pl. 1890-1900 között évenként 30 000-rel, 1930-1940 között pedig 27 000-rel nőtt a népesség száma a város mai területén. A második szakaszban, azaz az 1954 utáni években az előző hatévi átlagos népességnövekedésnek csak mintegy fele volt tapasztalható. Ezzel kapcsolatban utalunk arra, hogy míg az előző időszakban a budapesti színhelyű szocialista ipar munkaerőszükséglete rohamosan nőtt, 1954 után az évenkénti igénynövekedés alig haladta meg a tizezetet. Ennek a növekedésnek jelentős százaléka - mint minden nagyvárosban, így Budapesten is - a természetes szaporodás mellett a bevándorlásnak tudható be. Az első ötéves tervben a szocialista iparosítás következtében tovább nőtt Budapest koncentrikus szerepe. Az ipar extenzív fejlődése, a munkalehetőségek szívbő hatása és magának a fővárosnak a vonzása a lakosság számszerű növekedéséhez, új rétegek megjelenéséhez és letelepedéséhez, valamint az ingázók számának tömeges növekedéséhez vezetett.

E jelenségek észrevételezése, befolyásolása és várható várospolitikai következményeinek tervezése még egyébként "normális körülmények között" is óriási feladatot, bonyolult számításokat és kivételes anyagi áldozatokat követelt meg. Budapesten azonban figyelembe kellett venni, hogy európai összehasonlításban évtizedek óta eleve is elmaradt volt az infrastruktúra. Majd Nagy-Budapest megteremtése is számos belső feszültséget állandósított. A termeléscentrikus fejlesztési tervek és azok erőltetett ütemű végrehajtása a közművesítés, szolgáltató ipar, közlekedés, egészségügy követelményeinek elhanyagolásához vezetett, és leszűkítették a lakosság közvetlen ellátását szolgáló szektorokat. Budapest közművi ellátása területén az elmúlt két évtizedben számos problémával kellett és kell még ma is megküzdeni. Közismert, hogy 1950-ben Nagy-Budapest kialakításakor a főváros területe mintegy két- és félszeresére növekedett, s az idecsatolt települések - mint annyi más vonatkozásban - közművesítés tekintetében is igen alacsony fejlettségi fokon álltak. Ennek jellemzéséül elég csak annyit megemlíteni, hogy a nagykiterjedésű idecsatolt területen a vízcsőhálózat sűrűsége (az egy km² beépítési területre jutó átlag alapján számolva) 54 %-át, a csatornahálózaté 33 %-át, a gázcsőhálózaté pedig 13 %-át képezte a kis-budapestinek, jóllehet az ellátottsági viszonyok a belső városrészekben is számos kívánivalót hagytak maguk után.

1949-ben a főváros jelenlegi határain belül a lakások 10 %-a még a villanyt is nélkülözte, 34 %-ában nem volt vízvezeték, mindössze egyharmaduk részesült gázellátásban, s a lakóépületeknek csak 28,5 %-a volt bekötve a csatornahálózatba. Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy ilyen körülmények között a városi ranghoz méltó ellátottsági viszonyok megteremtése önmagában is rendkívül nagy anyagi befektetést kívánt volna. Jóllehet kimutatható, hogy számos intézkedés történt: lakóépületek, intézmények keletkeztek, a lakosság kulturális- és egészségügyi ellátása is bővült, a követelményekkel a növekedés léptéke mégsem állt arányban. Mindez a várospolitikai szempontok és beruházások háttérbe szorításával együtt, végsősoron maguknak a szocializmust építő embereknek életkörülményeit és vele munkaképességeinek kifejtését nehezítette meg.

E feszültségek feloldását adminisztratív eszközök, - mint például a letelepedés korlátozása, vagy például a nyugdíjasok szervezett kiköltöztetésének ajánlása - nem oldhatták meg, hiszen az infrastrukturális és szolgáltatási beruházások az összberuházásoknak mindössze egyharmadát tették ki.

A tervgazdálkodásnak ezt a periódusát a tervezés, beruházás, termelésiárnyítás vonatkozásában, valamint szociológiai, népességpolitikai összetevőit a többi referátum elemzi. Vizsgálatunk tárgyát csupán az képezi, hogy az adott gazdaságpolitikából következő, egészében "spontánnak" minősíthető városfejlesztési irányvonal hogyan hatott a várospolitikára? Ismeretes, hogy a tervezésben és beruházásokban szigorú központosítás érvényesült, s a fesztett ütemű, egyoldalú iparfejlesztés mögött az országos tervekben Budapest, Budapesten belül pedig a tervszerű városfejlesztés szükségletei háttérbe szorultak. A szocialista iparosítás általában, és minden egyes tervmódosítás különösen, fokozta Budapestnek amugyis meglévő tulsúlyát. Ennek következményeivel azonban nem számolt sem a kormányzat, sem a városi vezetőség.

Az 50-es évek végén reális tervek születtek. Az 1958-1961-es 3 éves tervben a kormány és a Fővárosi Tanács Budapesten az iparfejlődés tengelyébe a multbeli extenzív iparfejlesztés helyett intenzív iparfejlesztési politikát állított, és mind az ipar, mind a háztartások ellátása érdekében a kommunális beruházások, - általában az infrastruktúra fejlesztése - fokozott hangsúlyt kaptak. Ennek következtében az ország termelésében a több mint 47 %-os súlyt képviselő budapesti szocialista ipar a tervidőszak alatt 37 %-kal emelkedett, a Budapestre fordított beruházások aránya megnőtt (28,9 milliárd), a beruházások strukturája jelentősen változott, a 38,4 % ipari mellett 30,5 %-a közlekedés, 20,2 %-a pedig a kommunális létesítmények fejlesztését szolgálta.

Nagy-Budapest megteremtésétől 1960. évi "Budapest és környéke általános városrendezési tervé"-nek érvénybelépéséig terjedő periódust, a magyar szocialista modell megalkotására való törekvést jellemezte, amely munkálatokra a hidegháborús légkör és annak nagyonis gyakorlati kihatásai nyomták rá bélyegüket. Budapest fejlesztése az ország életében elfoglalt helyéhez viszonyítva elmaradt. A Fővárosi Tanács jogállása és gazdaságpolitikai döntési körének korlátozottsága - bár ennek szükséges fejlesztését felismerték - gátolta egy korszerű városrendezés, méginkább várospolitikai kialakítását.

III. A modern szocialista várospolitikai követelményei és távlatai (1960-1972)

Szinte dátumhoz köthető ezen várostörténeti periódus kezdete. 1960. július havában tárgyalta a Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága "Budapest és környéke" általános városrendezési tervének legfontosabb kérdéseit és ugyanez év novemberében "A főváros közlekedési problémái"-t. A két probléma szorosan összefüggött, mivel azok a növekvő magyar metropolis terjedésének irányát jelölték ki, illetve rögzítették, s rendezési-városképi és szociális-tartalmi egységének biztosítását szolgálták, új, korszerű életvitelünk építésének jegyében fogantak.

Az általános városrendezési terv állást foglalt a régi városszervezet fenntartása: a sugárut, körut rendszerének peremvárosok felé történő továbbépítése mellett. Ez egyes területek legjellegzetesebb profiljának kialakítását szorgalmazta, a középületek elhelyezésének színtere legyen a Belváros és a hozzá kapcsolódó Erzsébet-város, valamint a Vár területe, azzal a kikötéssel, hogy a nagyobb területet igénylő komplexumok a budai oldalon települjenek. További tagolódást tervez a Tanács új zöldterületek létesítésével, az ipari területeknek a lakóterületektől való elválasztásával. Történtek bizonyos lépések a főváros agglomerációs körzetének beépítésével kapcsolatos tervek koordinálására is. A másik dokumentum a közlekedési hálózat olyan továbbfejlesztését szolgálta, hogy az egyrészt biztosítsa a város egységét, másrészt a tömegközlekedési eszközök további fejlesztésével az agglomerációs területtel való összeköttetést tegye szervezettebbé. Néhány átmeneti megoldás - így az autóbussz közlekedés javításának - közbeiktatásával a költséges rész megoldások helyett egy hosszabb időt és kormány szintű beruházást igénylő közlekedéspolitikai alapjait rakta le.

Egységes terv készítését több történelmi és gazdasági tényező sürgette: a magyar főváros Európa nagyvárosai közé sorolható, az ország egyetlen metropolis, amelynek az ország lakosságához viszonyított aránya a kopenhágai és bécsi agglomeráció után legmagasabb. A dolgozók bevándorlásának és az iparfejlesztésnek az eddigi tendenciái szerint - ha változás nem következett volna be, 1958-ra Budapest és a környék lakosok elérte volna a 3 millió 600 ezres nagyságrendet! Továbbá: jóllehet, Nagy-Budapest közigazgatási egyesítése óta számos intézkedés született - közmű- és egészségügyi ellátottság, valamint az életmód tekintetében - mégis óriási különbségek feszültek az egyes települések, elsősorban a régi Budapest, valamint Budapest környéke és a fővárosban dolgozók által benépesített "új Pest-környéknek" számító agglomerációs terület között.

Az 1950-es évekre vált nyomasztóvá a századfordulós városépítés számos ismert ellentmondása is, amelyeket egyes városrészek túlszűfolttsága, az utcák szűk volta, valamint a külső munkástelepülések rendezetlensége jellemezett. Ezt a települési gyűrűt nagyki-terjedésű külterjes, túlnyomórészt földszintes, alacsony közművesítési fokú újabb övezet vette körül, amelynek laksűrűsége viszont alacsony volt.

Világossá vált, hogy érdembeli, tehát nem adminisztratív, hanem a városi gazdaság strukturáját érintő változásokra van szükség a fővárosi ipar országos monopolhelyzetének s vele a város egész életét eltorzítani képes felduzzadásának megakadályozására. Egy-

idejűleg az egyes települések között lévő, a régi társadalmi egyenlőtlenség maradványait hordozó és e területeken új szociális feszültségekkel terhes differenciákat fokozatosan és radikálisan csökkenteni kell.

A Tanács az általános urbanizációs folyamat idején kereste és keresi a "magyar fővárosi modellt", amely szocialista-humánus, és egyuttal lépést tart a nemzetközi követelményekkel. A Fővárosi Tanács vállalta, hogy mindezeket a feladatokat a rendelkezésre álló anyagi eszközök koncentrációjával, az életszínvonal emelkedését és az ország más részeinek fejlesztését nem gátolva oldja meg.

Már a feladat meghatározásából látszik, milyen gondok vetődtek fel a 20. század hetedik évtizedére! A megoldás két alternatívája kíváncsított a város vezetősége számára: kialakítja-e saját szocialista városfejlesztési módszerét, vagy a tapasztalt burzsoá városvezetők útján halad? Hogyan oldja meg a valóban történetinek minősülő feladatokat? Hogyan ötvözze a gazdasági és társadalom-politikai szempontokat, s a hagyományörző és újat bátran alkalmazó elveket? Az alternatíva meghatározásának felelőssége a főváros politikai és igazgatási vezetősége - s a feladatok nagyságrendje következtében a kormányzatnak is - a vállán nyugodott. A főváros vezetése a régi városszerkezet fenntartása. A múlt idők építési értékeinek és városszerkezetének megteremtése mellett döntött, messzemenő korszerűsítés igényével.

Nem feladatomban a fentiekkel kapcsolatos szakkérdések fejtegetése, ezt megteszik nálam illetékeesebbek. A várostörténész legfeljebb - ezekre a mindnyájunk által ismert - összefüggésekre utal.

Nem volt a tervnek nagy, nyilvános vitája, látványos meghirdetése sem történt meg. Ma már viszont, alig 10 év távlatából is látható, hogy ez a terv új renaissance-át indította meg a várospolitikának és a várospolitika gyakorlatának. Modern felméréseken alapuló terv volt ez, amelyet számos kormány-, miniszteri és tanácsi szintű döntés követett. Van a témának számunkra historiográfiai érdekessége is. Magyarországon ilyen komplex felméréseken alapuló, a társadalmi elvárásokkal számoló, és az országos erőfeszítéseket a tömegmozgósítás tartalékaival összekötő terv még a város alapításának tiszteletreméltó évtizedeiben sem volt! Későbbiekben a várospolitika, mint társadalomtudomány, nem kapott helyet, a tematika rész kérdéseiben tört utat. Ilyen értelemben a szocialista várospolitikának - amely egy szerencsés korszakban bontakozik ki -, a gyakorlati szakemberek lettek az uttörői.

A multtal való foglalkozás, a fővárostörténet, is jórészt - funkcióit tekintve - aktuális dokumentumokhoz, a "Köztársaság téri" (budapesti pártházi) és a "városházi" (tanácsi) vitákhoz fűződik. E vitákban a történelmi-városi realitásokról ugyanis érdemben csak a múlt, az öröklés, valamint a jelenlévő tendenciák ismeretében lehet állást foglalni.

Az ipari üzemek a lakótelepülések közé ékelődve helyezkedtek el, nagyrészt már keletkezésük idején is elavultnak minősült. Az ellentmondásokat a rohamos iparosítás és annak extenzív módja tovább élezte. Leggazdaságosabbnak újra csak a már eleve koncentrált fővárosi ipar kiaknázása és továbbfejlesztése bizonyult. Ugyanebbe az irányba hatott a termeléscentrikus gazdaság-fejlesztés elve, kizorítva, sőt figyelmen kívül hagyva az infrastruktúra fejlesztését, amely pedig Budapest szocialista berendezésének és az iparosítás során felduzzadt nagyváros életvitelének elemi feltétele lett volna. Az 1957-et követő átmeneti nehézségek után mindegyik ellentmondás immár halaszthatatlanul megoldásra vártak.

Ezek a gondok terhelték a Fővárosi Tanácsot, amikor 1960-ban a kormány támogatásával tisztázta: Budapest fejlesztésének költségei nagyobbak és mások, mint a többi területé, léptéke messze meghaladja a "20. megyéjét", nemcsak egy tervperióduson keresztül, hanem távlatilag is!

Miben különbözött a fenti ismérvek jegyében az 1960-as az előző fejlesztési tervtől? Mindenekelőtt abban, hogy lényegében tervutasítás erejével bírt. Míg az előzőek - így az 1948-as, de még az 1955-ös is - tervkoncepció, ajánlás volt: az 1960-as tervutasítás. Azelőtt: elsősorban városrendezés-központu tervek születtek, ehhez kapcsolódtak a közlekedéspolitikai kérdések is. Az 1960-asban viszont kezdettől fogva az általános városfejlesztés gondolata dominált, amelyben a szociális elemek: lakás, kommunális beruházások, valamint egy város távlati, tervszerű alakításának - mondhatnám joggal, alapításának - körvonalai ötvöződtek egybe. Míg az 50-es években a városhoz központi, tulajdonképpen minisztériumi-ágazati tervek érkeztek, addig az 1960-as kifejezetten budapesti, fővárosi terv volt, mégpedig állami támogatással.

Az előtt: a 40-es évek terveinek valamilyen javított folytatására, a két világháború közötti állapot optimális továbbfejlesztésére törekedtek, azon belül pedig a szocialista-humánus elemek és a nagyobb gazdaságot biztosító ipari termelés növelésére helyezték a hangsúlyt. Az 1950-es városrendezési program is kísérlet volt, amelyet a feszített és felemelt ötéves terv szinte megszületésekor irreálissá tett. Az 1955. évi rendezési tárgyalások döntést ugyan nem hoztak, de két, a mai napig is aktuális kérdést állítottak a figyelem középpontjába: Nagy-Budapest gazdasági-városképi egységének megvalósítását, és a lakosság rohamos növekedésének várható következményeit. Az 1960-as tervektől kezdődően viszont a meglévő bázis talaján egy új, szocialista, korszerű világváros, Moszkva és Lenin-grád után a szocialista világ harmadik legnagyobb városának ujjászületésén munkálkodunk.

Anélkül, hogy a tervek jelentőségét egy város fejlődésében tulbecsülném, a fő tendenciák reális mércéjéről leginkább a tervek kínálóznak. Nem elsősorban a bennük foglalt számok miatt, hanem az adott helyzetet viszonylag pontosan tükröző tényfeltárások s a feladatok körvonalazása végett. Jelen studium ezért fordít a tervekre megkülönböztetett figyelmet.

1965-ben az MSZMP Politikai Bizottsága részére előterjesztés készült "A főváros fejlesztésének néhány problémájáról". Célja "az eredmények vázlatos ismertetése, a problémák és feszültségek feltárása, továbbá azoknak a koncepcióknak az ismertetése, amelyeknek megvalósítása révén a feszültségeket részben vagy egészben fel kívánjuk számolni." A dokumentum megjelölte a szocialista városfejlődés szempontjait. Első helyre a lakáskérdés megoldását, másodikként közlekedéspolitikai koncepció kialakítását, végül a közműfejlesztés sürgősségét állította. A tervezők tudatában voltak annak, hogy e kérdésekben bármilyen kis eredmény is eleve az eddigiekhez képest jelentős anyagi eszközök ráfordítását igényli. De az is nyilvánvaló volt, hogy a feladat elvégzése nem türt halasztást. "A főváros életében olyan időszakhoz érkeztünk el, hogy most már a jövő szempontjából is a korábbinál tudatosabban, tervszerűbben, hosszú távra előreláthatóan kell az ipar fejlődését, a közműfejlesztést, lakásépítést, közlekedés és a kapcsolódó területek fejlesztését meghatározni" - mondotta ki 1965. áprilisában a Budapesti Pártbizottság. Számos kormányhatározat született a Politikai Bizottság döntése nyomán, gazdasági átcsoportosítás történt, egyes iparágak felfutottak. Több területen az operatív végrehajtást a kormány a Fővárosi Tanács hatáskörébe utalta. És jöhet, a tervek végrehajtásához adminisztratív eszközt is, elsősorban tervutasítást alkalmaztak, s a feltételek biztosítása az igazgatási apparátus munkájának tengelyébe került, realizálását végsősoron az e célra fordítható anyagi lehetőségek szabták meg.

Stabil tervezés feltételként a Politikai Bizottság a budapesti lakosság-növekedés korlátozását ajánlotta, de óva intett az 50-es évek elején bevezetett, szinte kizárólag adminisztratív eszközökre szorító gyakorlattól. A város gazdasági szerkezetének módosításában első lépés az üzemek kategorizálása volt, amelynek alapján egy részük kitelepítése megkezdődhetett. A határozat előtti évben, 1964-ben pl. a Gazdasági Bizottság 25 üzem kitelepítését írta elő, az 1965. évi tervben viszont csak 15 üzem kitelepítésének anyagi lehetőségei voltak biztosítottak. (Egy későbbi vitához előljáróban megjegyzem: kérdés, ezen igen drága kitelepítés-sorozat helyett vajon nem lett volna mind a termelés és termelékenység, mind a munkaerő szempontjából célravezetőbb a nem rentábilis üzemek megszüntetése, s a rendelkezésre álló anyagi eszközökkel néhány üzem korszerűsítése?)

Aligha tudnánk a központi helyen álló lakáskérdéssel kapcsolatosan új momentumra utalni. Az sem szorul indoklásra, hogy jelenlegi helyzetünkben, de népessépolitikánk jövője szempontjából is a lakáskérdés az elkövetkező 15 évben a várospolitikai egyik legfőbb, ha nem legfontosabb kérdése. És ehhez az állami, vállalati eszközökön kívül szükséges az egyéni kezdeményezések támogatása és szövetkezeti építkezések preferálása is. Várospolitikai szempontból talán egy megjegyzés kívánkozik ide: vajon számol, számolhatott-e a terv mindazzal a következménnyel, amelyet a lakásépítés maga után von? Így pl. a jelentősen nagyobb közmű-, távfűtés szükségletével, s a járulékos beruházásokon túlmenően az életformaváltoztatásból eredő igényekkel (autóparkoló, sportlétesítmények, szolgáltató személyzet növekedése, további demográfiai növekedés, uthalózat korszerűsítése, hétféle programokhoz objektumok megteremtése stb.)? A pótlólagos beruházások iránti újra megismétlődő igények arra mutatnak, hogy a fővárosi tervezés távlati és komplex vonalát erősítenünk kell.

Hosszu időre szóló probléma ennek kapcsán a munkáslakta kerületek ügye. A második 5 éves tervben az ún. lakás nélküli beruházások 64%-a jutott a külső kerületek fej-

lesztésére, ahol a lakosságnak 55 %-a él. Nem érthetünk egyet olyan hipotézisekkel, amelyek a munkáslakta övezetek "gettósodásáról", vagy az idekerült nagyobb jövedelmű rétegek elszívargásától tartanak. A fejlődés iránya ugyanis a lakásprobléma gyors megoldása, amely a nagy szabad területekkel rendelkező külterületek benépesítését, másrészt pedig a hagyományosan ott lakó munkásrétegek életmódjának kulturáltabbá tételét feltételezi. Mint a Budapesti Pártbizottság megállapította, "a fejlesztés teljesen jogos és indokolt, nem reálisak és nem is teljesíthetők viszont az olyan igények, amelyek ennek a célkitűzésnek elérését 5-10 éves távlatban jelölik meg." Emellett figyelembe kellett venni, hogy a belső kerületekben is az állagok további romlásának megakadályozása sürgetővé vált, ami az előbbi célkitűzés végrehajtásának ütemét még hosszabb ideig fékezi.

1966-ban a Fővárosi Tanács jóváhagyta Budapest közlekedésének több évtizedre érvényes tervét. 1970-ben a főváros vezető állami testülete felülvizsgálta a 60-as városrendezési tervet. Konzekvenciák közül legjelentősebbek: a lakásépítési és bontási szükséglet növekedésének arányában mindkét területen emelte a tervszámokat; radikális változásokat eszközölt a vízműellátás és csatornázás érdekében; gyorsított ütemben alkalmazza a hagyományostól eltérő energiahordozókat. Végül: a budapesti agglomerációt egységnek tekintve, kötelezően bevezette a rendelkezésekre álló lehetőségeken belül a regionális tervezést. (Sajnálatos, hogy a tervezés hatékonysága e tekintetben "Pest megye határán" megáll, ez természetesen gátolja a regionális tervezés további kibontakozását.)

A jelenleg folyó IV. ötéves terv célkitűzéseiről és a végrehajtás szakaszairól több nyilvános vita zajlott le. Számos kiadvány ismerteti azokat. Ehelyütt csupán - a teljesség igénye nélkül - szóljunk néhány megoldandó problémáról. Ilyen - mint már említettük - az 1971-től fokozott mértékben szükségessé váló szanálás. Csak a IV. ötéves tervben mintegy 22 000 lakásra került sor és hasonló arányok jellemzik a távlati tervet. Utalásképpen említjük, hogy 1949-1970 között 35 %-kal nőtt a fővárosi lakások állománya, eközben csökkent a korszerűtlen kislakások száma, növekedett a lakástermelés üteme. A terv realizását nemcsak a központosított erőfeszítések adják, hanem az is, hogy kiszélesedik a nem tanácsli lakásépítkezés és jellemző az ugynevezetten nem építési jellegű, de a lakásépítéssel összefüggő előirányzatok növekedése (kisajátítás, épületbontás stb.)

A másik probléma: beépítés, vagy egységes új kerület-központok kialakítása. Ma a fő tendencia az utóbbi, annak ellenére, hogy az költségesebb, mint a rekonstrukció és a beépítések - amelyek az I. és II. ötéves tervek időszakára voltak jellemzőek. Az életvitelhez elengedhetetlen közműellátást is radikálisan megváltoztatja a technikai forradalom. Nemcsak az arányos fejlesztés szükséges, ami önmagában is - figyelembevéve a közműhálózat előregedését és a peremkerületek elmaradottságát - nagy feladatot jelent. Minőségi változásokat is igényelnek a közműfejlesztésben a háztartások gépesítésével, a fűtési technika fejlesztésével, a környezeti ártalmakat okozó szennyeződés elleni védekezéssel kapcsolatos tennivalók.

Ismerték a fővárosi ipar intenzív fejlesztését ösztönző intézkedések és azok kezdeti eredményei. Számolnunk kell továbbá, mindezek következtében és a rohamos urbanizáció eredményeként a terciárszektor, a szolgáltató ágak nagyarányú kiterjedésével. Ezek közmű-igényei még csak hozzávetőlegesen számíthatók. Számításuk azonban halaszthatatlan és sürgető. A várospolitika számára a lakosság szociális, egészségügyi, kulturális igényeinek kielégítése elemi kötelezettség, különösen, ha ennek azonnali és közvetett politikai, hangulati következményeire gondolunk!

A korszerű életmód a közösségi ellátás növekedését vonja maga után, általában a közösségi gondolkodással együtt ennek szervezeti keretei is egyre inkább kialakulnak. Ebben az összefüggésben az óvodai ellátás problémái nem demográfiai kérdésként vetődnek fel, hanem a szocialista fiatalok nevelésének optimális variánsaként, azzal a céllal, hogy minél műveltebb, kulturáltabb, a bátor gondolkodás és kezdeményezés iránt fogékony fiatalságot neveljünk a jövő számára. Ugyanez a gondolat kell, hogy vezesse a főváros vezetését az alsó- és középfokú oktatás reformjának továbbfejlesztésében is.

Nem szerepel távlati terveinkben a szabadidőnövekedés várható következményeinek tervezése. Kétségtelen, hogy a szabadidő növekedésének ma még döntően keresetnövelő szerepe van. Várhatóan azonban a real- és nominálbérek emelkedésével, általában az életszínvonal emelkedésével párhuzamosan megváltozik a szabadidő funkciója. Következményei a parkosítás, kulturális rendezvények, sportalkalmak, úthálózat, vendéglátóipar fejlesztésére nagy kihatással lesznek.

Tekinthető-e az elmúlt másfél évtized a várostörténet külön periódusának? Egyes felfogások szerint 1968, a gazdaságirányítás új rendszerének bevezetése meghatározó a főváros fejlődésére. Más felfogás szerint 1970 a periódushatár - abból kiindulva, hogy a gazdaságirányítás új rendszere első reális következményeinek érvényesüléséhez néhány évre szükség van. Az 1970-es periódushatár mellett szól a fentebb már elmondottak szerint az 1970. évi városrendezési és fejlesztési terv, amelynek keretében a kormány Nagy-Budapest és a környék együttes perspektíváját határozta meg. A Fővárosi Tanács pedig ez időben készítette el a 2000-ig szóló hosszútávú terveit.

Várospolitikai szempontból megfontolandó a tanácstörvényhez kapcsolódó 1971-es periódushatár is, amely az előbb említett gazdasági reformoknak, a város új korszakát felismerő és fontosabb feladatait meghatározó rendezési távlatoknak és ezek realizálását szervezetenként biztosító állami-politikai szervezet korszerűsítésének egészét fejezi ki. E tanácstörvény ugyanis, amely a tanácsokra, így a Fővárosi Tanács Végrehajtott Bizottságára is, az eddigiekhez mérten sokszoros hatáskört ruház, e hatáskörön belül ugyanakkor lehetőséget ad mind az ügyvitel egyszerűsítésére, mind a szakszerűség fokozására. A feladatok megvalósításához szükséges anyagi feltételek fedezésére, emellett a tanácsai középtávú tervezés és a tanácsoknak juttatott város- és községfejlesztési alap hivatott.

Természetesen a periodizálás mai ismereteinken alapul és aszerint fogalmazható meg. Nyilvánvaló, hogy évtizedek múltán a viszonylag szűkre méretezett korszakhatár esetleg feloldódik és kitolódik. Az 1960-tól terjedő korszakot feltételezhetően a szocialista várospolitikai modell kialakulása korának tekinthetjük majd.

Sok szempontból a 70-es évekkel a város új szakasza kezdődik. Nem hangsúlyozható eléggé, hogy a századfordulós városalapító tervek óta évtizedeken keresztül a spontán fejlődés volt a jellemző, még akkor is, ha az adott feszítő ellentmondások felszámolására azonnali intézkedések, esetenként rövidtávú tervek keretében komplexebb megoldások születtek. A másik súlyponti problémája a várospolitikának az infrastruktúra. Vállaljuk-e, hogy ez nemcsak ad hoc "ügyintézés", melyet kényszerítő szükség tűz napirendre, hanem a modern kor városi életének legjellemzőbb tényezője. A két probléma egyaránt a várospolitika egészének kérdéseként merül fel. Mindez minőségileg új feladatok komplexumát hárítja a város vezetőségére. Ha ezek megoldását és ütemezését a kor és a szükségletek szintjén megoldjuk, bizonyos értelemben az "egyesült főváros" 100 év múltán új renaissance elé néz.

Budapest kiemelt fejlesztéséről van szó, amelynek általános irányelveit az MSZMP Politikai Bizottsága 1969-ben jelölte ki, és ötvenként, így ez évben is ellenőrzi. A fejlődés gyorsuló ütemét jellemzi, hogy a IV, öt éves tervben az előző ciklus beruházásának mintegy kétszeresét használta fel. Ezen belül: a Budapesten települt ipar fejlesztésére az ország beruházási eszközeinek majd 20%-át fordították. Az előzetes tervek szerint 1973-ban a gépipar termelése a könnyűipárnál kisebb mértékben emelkedett. Az ismert építőipari fejlesztés jelentős anyagi erőket vont el, s az iparon belül e célra fordított beruházások növekedő tendenciát mutatnak. Jóllehet, az automatizálás és a termelékenység emelkedése nem éri el a tervezett szintet, az állami iparvállalatok tiszta jövedelme meghaladta a korábbi évek átlagát. A vidék beruházási arányának növelésében is a budapesti vállalatok jelentős szerepet játszottak. Mindezek következtében a termelés koncentrációja a fővárosban 33%-ra csökkent. Emellett a termelésszerkezet megváltoztatására törekedve intenzív, selektív iparfejlesztés segítségével a magasán képzett szakmunkás, műszaki tervező és kutatógárda szakmunkájára építve a könnyű- és szolgáltatóipar, valamint a magas technikai színvonalat igénylő termékek előállítására kerül előtérbe. A lakás- és közutfejlesztési program nem változik, csak arányaiban nő, és mindkét területen az új beruházások mellett az eddiginél lényegesen nagyobb teret kap a felújítás, karbantartás, ill. korszerűsítés, nemkevesebb a külső áttételes igények - mint pl. a járulékos beruházások, környezetvédelem, köztisztaság, valamint kulturális, egészségügyi fejlesztés és városkép módosítás - kielégítése.

A problémák egy hosszútávú iparpolitikai koncepció kidolgozását sürgetik, amely irányvonal összekapcsolódna a most már elengedhetlenül szükséges, megérett budapesti agglomerációs távlati fejlesztési elgondolások kimunkálásával.

Jobban kell kamatoztatnunk a Budapesten koncentrálódott szellemi kapacitást a közművelődés, a munkástovábbképzés és a felnőttoktatás kiszélesítése érdekében. Nem vitás, hogy e téren is minőségi ugrásra van szükség az anyagi ellátottság terén, de e beruházások hatékonyságát a fővárosban a még kiaknázható szellemi és tömegmozgalomban lévő tartalékok hasznosítása nagyban növelheti. Az üzemek és intézmények a centenárius eszten-

dőben mintegy 2 milliárd Ft értékű munkát végeztek a főváros javára, a lakosság többek között mintegy 100 millió Ft értékű társadalmi munkával fejezte ki várospolitikai aktivitását. 100 év óta az éhező főváros megmentésén kívül a vidék részéről egyik legjelentősebb akció a megyék és kerületek összefogása volt, a pontosan kidolgozott városépítési akció keretén belül.

Az életkörülmények ingadozása és javulása sok tényező eredője. Ezek közül jelentős az 1973-ban végrehajtott, átlagosan 8 és fél %-os központi béremelés, amely csak a fővárosban 400 ezer munkást és 15 ezer termelés-irányítót érintett. A nők szélsőségektől mentes, kiegyensúlyozott politikai magatartásában az általános légkörön túlmenően a rová-sukra érvényesülő bér-differenciák csökkenése és szociális intézkedések játszottak szerepet. (Megjegyzendő, hogy az egyes rétegek társadalmi-politikai helyzetének pozitív változása az általános fejlődés része. Az egyes rétegekről szóló határozatok értéke távlatilag ezért nem is elsősorban intézkedésekben, hanem a figyelem-felkeltésben és a gondoskodás igényében van! Ennyiben töltene be ezek várospolitikai funkciót.)

Anélkül, hogy szűkkörű, technokrata felfogásban marasztaltatnánk el, a munkaerő-helyzet és a demográfia jövő gondjaira együtt, egy kérdéscsoportra hívjuk fel a figyelmet. A főváros előregedése és pusztán bevándorlásból történő gyarapodásairól van szó. E jelen-ség részben tény, részben olyan veszély, amely ellen minden gazdasági, adminisztratív és társadalmi eszközzel felvesszük a küzdelmet.

A sokféle gond megoldása egységes tervet igényel. Miben áll a tervek realitása? Hogyan vállal részt Budapest fejlesztéséből az ország? Hatnak-e, és miképpen az új gazdasági mechanizmus ösztönzői? Végül, és legfőképpen: milyen rétegek aktivizálhatók e célok érdekében a megvalósítás hatékonyságának fokozására? E problémák számos további kérdést vetnek fel, kérdéseket, amelyeket az elmúlt negyedszázad fogalmazott meg, és amelyekre a következő negyedszázad adhat majd választ.

Továbbfejleszthető-e a kétségtelenül vívmánynak tekinthető középtávu tervezés, amelyben az országos és fővárosi tervek összehangolása, a fővároson belül a különböző népgazdasági ágak működése és a városi szükségletek komplex tervezése, a rendkívül költséges városfejlesztés igényei és annak ütemezése foglaltatnak benne?

Az általános országos "decentralizáció", pontosabban a területi elv érvényesítése jegyében fejlődő tanácsigazgatás a fővároson belüli decentralizáció felé halad-e, vagy a modern városfejlesztés követelményei szerint, egységes városi méretekben további szakrend-szerű munkamegosztás alakul ki? Milyen jövő vár a kerületi tanácsokra és hogyan módosul munkakörük?

Hogyan rendeződik a főváros és az agglomerációs körzet viszonya? Regionális ter-veket kell készítenünk, mégpedig jóelőre; a probléma viszont abban áll, hogy a tervezés különböző közigazgatási egységek keretében zajlik le. Mi lesz az útja a jövő egységes ter-vezésének, ha a mult kormány szintű centralizációs-"lebontásos" rendszerét elvetjük, de a spontán, sokközpontu centrifugális erőnek ellen kívánunk állni?

Milyen perspektíva és milyen gyakorlati tennivalók állnak a fővárosi közigazgatás korszerűsítése előtt? Akár a hatósági jogkörök kiterjesztésének lehetőségeit vizsgáljuk, akár az adatszolgáltatás mai színvonalát, vagy az ügyvitel jelenlegi gyakorlatát, ezek a gondok arra mutatnak, hogy jelentős, mégpedig minőségi változást hozó korszerűsítés kerül napirendre.

Végül: hogyan növeli a köznevelés, a szocialista demokrácia kibontakozása a vá-rospolitika hatékonyságát? Napjainkban tanui lehetünk a helyi érdekek felismerésének, an-nak a tömeges érdeklődésnek, amely várospolitikai tényezővé válik. A főváros politikai és állami vezetésén mulik, hogyan hangolja össze a laikus és szakmai elemeket a gyakorlat-ban, és a tudatos tervezésnek milyen fokára emeli a politikai elkötelezettségben, a szaktu-dásban, tömegmozgalomban, történeti ismeretekben és modern kibernetikában rejlő erőt?

UJLAKI Péter:

Az előadásban hallottunk az MKP községi politikájáról adalékokat, így a Szociáldemokrata Párt ismertetésével bizonyos vonatkozásokban láthatjuk a két munkáspárt községi életét, ill. fővárosi politikáját.

A főváros felszabadulását követően azonnal megindult a városi közigazgatás újraszervezése. Kinevezték az ideiglenes polgármestert, dr. Csorba Jánost, és a két alpolgármestert, Bechtler Péter és Jámbor Alajos személyében.

A koalíciós pártok megkezdték a minőségileg megújult törvényhatóság megszervezését, amelynek alakuló ülésére május 16-án került sor. A pártok már ezt megelőzően létrehozták városi csoportjaikat, kijelölték a törvényhatóságba delegált tagjaikat. A közgyűlésbe a nagyobb pártok, - így az SZDP is 30-30 tagot küldtek, míg a Szabad Szakszervezetek 22 tagot delegáltak, akik közül 11 az SZDP, 11 pedig az MKP tagja volt. Ezek szerint a munkáspártok a közgyűlésben többséget szereztek.

A pártok közül különösen a Szociáldemokrata Párt foglalkozott intenzíven a városi politikával, amit - mint mondták - a Párt történelmi hagyományai indokoltak. Ugyanis a koalíciós pártok közül egyedül az SZDP-nak volt a felszabadulás előtt városi csoportja már az 1920-as évektől. Így a Szociáldemokrata Párt tapasztalására, múltjára hivatkozva vezető pozíciót akart biztosítani magának a Városházán. Hogy a Városházának ill. a községi politikának milyen jelentőséget tulajdonítottak, bizonyítja az, hogy márc. 20-án megalakult Fővárosi Frakció 7 tagú intézőbizottságába az elnök Szakasits Árpádon kívül többek között Kéthly Annát, Ries Istvánt és Bán Antalt is beválasztották. A Fővárosi Frakció 18 tagból alakult meg, majd a taglétszáma 30-ra, a községi választások után pedig 51-re emelkedett. Rajtuk kívül még 26 póttag is tartozott a frakcióhoz.

A frakció minél előbb igyekezett megszervezni saját községpolitikai programját. Ennek kidolgozására 3 tagú előkészítő bizottságot jelöltek ki, Bechtler Péter, dr. Révész Mihály és Tolnai György személyében. A bizottság összetétele 1946-ban átalakult, ugyanis ekkor Révész mellé Pollákné Stern Szerén és dr. Hárs Sándor városi tanácsstagok kerültek be a bizottságba. A bizottság feladata az volt, hogy eleget tegyen az SZDP célkitűzésének, miszerint - idézem - "Mindazon kérdések, amelyek az ember életével összefüggnek, elsősorban a községi élet keretében zajlanak le." Ebből következően elmondhatjuk, hogy a párt községpolitikája, a Szociáldemokrata Párt általános politikai programjának jelentős gyakorlati részét képezte, mivel ez a politika a legszélesebb tömegeket érintette, és a legszélesebb tömegekre gyakorolt hatást.

Ennek megfelelően a községi politikát 11 fő csoportra osztották fel, nevezetesen: községi alkotmány, községi önkormányzat, közüzemek kérdése, városrendezés, közjog, pénzügy, szociálpolitika, közéletelmzés, közegészségügy, közoktatás és idegenforgalom.

A háromtagú bizottság 1946 májusára dolgozta ki a Szociáldemokrata Párt felszabadulás utáni községpolitikáját. Az első részben összefoglalta az elmúlt 1 év városi politikai eredményeit. Megállapította, hogy a Párt tevékeny közreműködésével sikerült megindítani az újjáépítést, bár komoly nehézségeket okozott az építőanyagok és a pénz hiánya, valamint a nem megfelelő adópolitika. Ugyancsak sikerült megszervezni az anya- és csecsemővédelmet, amit mutat az, hogy a felszabadulást követően a csecsemőhalandóság elérte az 50 %-ot, és ez a szám Budapest tisztiorvosának 1946. márciusi jelentése szerint 13 %-ra csökkent. Felállítottak 22 anya- és csecsemővédelmi állomást és létrehozták az Anya- és Kisdedvédelmi Intézetet. Viszonylag rövid időn belül helyreállították Budapest közlekedését, gáz-, víz- és villanyszolgáltatását, megindították a gyermeknyaralítást Budapest telepein. Rendelkezésre bocsátották a felszabadulás előtti kórházi ágyak 90 %-át, a Köztisztasági Hivatal pedig elszállított a városból 445 ezer m³ szemetet, és 188 ezer m³ törmelék.

A következő részben ismertették a Szociáldemokrata Párt programját, amelyben felismerhető, hogy sok vonatkozásban követték az osztrák szociáldemokraták bécsi községpolitikájának példáját. Elhatározták, hogy a következő 10 évben 60 ezer lakást kell építeni, mégpedig elsősorban a dolgozók számára készülő kislakást, biztosítani kell a jó közellátást, érte ezen az élelmiszerellátást, községüzemi cikket és tüzelőt, le kell törni a fekete-